

Розвиток сфери життєзабезпечення в міських агломераціях: інноваційно-інвестиційні аспекти

Мельникова М.В.

доктор економічних наук, доцент,
Інститут економіко-правових досліджень
Національної академії наук України

Градобоєва Є.С.

кандидат економічних наук,
Інститут економіко-правових досліджень
Національної академії наук України

У статті розглянуто сучасні проблеми розвитку сфери життєзабезпечення міських агломерацій. Узагальнено технологічні та організаційно-економічні особливості підприємств цієї сфери. Проаналізовано джерела фінансування проектів розвитку комунальної інфраструктури в міських агломераціях. При цьому враховано умови реформування системи місцевого самоврядування та децентралізації влади в Україні. Розроблено пропозиції, які забезпечать прийняття інноваційно-інвестиційних рішень для розвитку сфери життєзабезпечення в міських агломераціях.

Ключові слова: сфера життєзабезпечення, міські агломерації, розвиток, інновації, інвестиції.

Мельникова М.В., Градобоєва Е.С. РАЗВИТИЕ СФЕРЫ ЖИЗНЕОБЕСПЕЧЕНИЯ В ГОРОДСКИХ АГГЛОМЕРАЦИЯХ: ИННОВАЦИОННО-ИНВЕСТИЦИОННЫЕ АСПЕКТЫ

В статье рассмотрены современные проблемы развития сферы жизнеобеспечения городских агломераций. Обобщены технологические и организационно-экономические особенности предприятий этой сферы. Проанализированы источники финансирования проектов развития коммунальной инфраструктуры в городских агломерациях. При этом учтены условия реформирования системы местного самоуправления и децентрализации власти в Украине. Разработаны предложения, которые обеспечат принятие инновационно-инвестиционных решений для развития сферы жизнеобеспечения в городских агломерациях.

Ключевые слова: сфера жизнеобеспечения, городские агломерации, развитие, инновации, инвестиции.

Melnykova M.V., Gradoboieva Ye.S. DEVELOPMENT SPHERE OF LIFE SUPPORT IN URBAN AGGLOMERATIONS: INNOVATION AND INVESTMENT ASPECTS

The article deals with modern problems of development of the sphere of life support urban agglomerations. Technological, organizational and economic features enterprises of this sector were summarized. Sources of financing of municipal infrastructure projects in urban agglomerations were analyzed. The analysis takes into account the conditions of reforming the system of local government and the decentralization of power in Ukraine. Proposals have been developed that will ensure the adoption of innovation and investment decisions for the development of the sphere of life support in the urban agglomerations.

Keywords: the sphere of life support, urban agglomerations, development, innovations, investments.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сфера життєзабезпечення має серйозний вплив на функціонування та життєдіяльність великих міст і агломерацій. Підприємствами зазначеної сфери надаються послуги, пов'язані із функціонуванням житлового об'єкту, розвитком інфраструктури та благоустроєм території проживання, задоволенням побутових потреб населення. Забезпечення якості надання зазначених послуг багато в чому залежить від упровадження технічних, технологічних, організаційних інновацій шляхом реалізації відповідних проектів та залучення інвестицій для їх фінансування.

Отже, дослідження проблем запровадження інноваційно-інвестиційної моделі розвитку підприємств сфери життєзабезпечення та стимулювання їх інноваційної, інвестиційної і енергозберігаючої активності є особливо актуальним. Це обумовлено як практично вичерпаним потенціалом екстенсивного розвитку, так і необхідністю вирішення завдань державної політики щодо розвитку інноваційної інфраструктури міст, упровадження і використання енергоефективного та ресурсозберігаючого обладнання в діяльності підприємств сфери життєзабезпечення, як задекларовано у Державній стратегії регіонального розвитку на період до 2020 р. (далі – Державна стратегія) [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як свідчить аналіз існуючого доробку із досліджуваної проблематики, найбільшу увагу науковцями приділено процесу формування та розвитку міських агломерацій, їх ресурсному потенціалу, можливостям міжмуниципального співробітництва [2–6], аналізу закономірностей забезпечення ефективного управління витратами та оцінці можливостей упровадження механізмів фінансового менеджменту на підприємствах житлово-комунальної сфери, обґрунтуванню способів активізації їх інноваційно-інвестиційного розвитку та підвищення інвестиційної привабливості окремих галузей сфери життєзабезпечення [7–12]. Попри жвавий дослідницький інтерес до проблематики розвитку економіки міських агломерацій, функціонування й розвитку сфери життєзабезпечення, низка питань залишається й досі недостатньо дослідженою. Зокрема, це стосується перспектив інноваційно-інвестиційного розвитку підприємств сфери життєзабезпечення в рамках міських агломерацій з урахуванням розширення повноважень місцевого самоврядування та децентралізації влади в Україні, що підкреслює актуальність і своєчасність дослідження та визначає його мету.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є обґрунтування пропозицій щодо впровадження інновацій та залучення інвестицій у розвиток сфери життєзабезпечення міських агломерацій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як зазначено у Державній стратегії, процес формування та реалізації державної політики регіонального розвитку має базуватися на засадах формування механізму деконцентрації та децентралізації державних повноважень [1]. При цьому відзначається, що концентрація економічної активності в містах України потребує від органів місцевого самоврядування прийняття рішень, спрямованих на відповідну та швидку реакцію на процеси міської агломерації. Міські агломерації, що поєднують компактно розміщені на певній території поселення шляхом установа і розвитку тісних економічних і культурних зв'язків, займають провідне місце в структурі економіки України. Цими високо урбанізованими утвореннями, які займають лише 10% території України, виробляється близько трьох чвертей ВВП, у них проживає дві третини населення, зосереджена значна частина основних виробничих фондів, залучається багато інвестицій, включаючи іноземні [2].

Серед основних умов розвитку агломерацій дослідниками виокремлено наявність правової площини та інфраструктури, об'єднаної в єдину мережу, що надає можливість отримати і скористатися так званим «інфраструктурним ефектом», який проявляється у зростанні економічної віддачі від реалізації проектів розвитку виробничої, інженерної, соціальної інфраструктур [3, с. 360; 4, с. 102].

У рамках чинної правової площини (закони України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР, «Про співробітництво територіальних громад» від 17 червня 2014 р. № 1508-VII, «Про добровільне об'єднання територіальних громад» від 5 лютого 2015 р. № 157-VIII) потенціал міських агломерацій може бути використаний завдяки поглибленню співробітництва між територіальними громадами. Також відправним пунктом для стимулювання громад до об'єднання та формування спроможних територіальних громад через механізм переходу бюджетів об'єднаних громад на прямі міжбюджетні відносини з державним бюджетом став Закон України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин» від 28 грудня 2014 р. № 79-VIII.

Дослідження зарубіжних вчених-економістів дають змогу дійти висновку, що підвищення рівня урбанізації та активізація процесів міської агломерації можуть полегшити децентралізацію управління територією, сприятимуть розвитку інфраструктури за рахунок розширення управлінських, організаційних та фінансових можливостей органів місцевого самоврядування для стимулювання співробітництва територіальних громад, партнерства влади та бізнесових структур при розв'язанні спільних проблем розвитку, зокрема реалізації інфраструктурних проектів у сфері життєзабезпечення [7, с. 288–289, 293, 8, с. 24].

Під час реалізації інфраструктурних проектів у сфері життєзабезпечення необхідно враховувати техніко-технологічні та організаційно-економічні особливості комунальних підприємств. До техніко-технологічних особливостей відносяться: використання складної інженерної інфраструктури, нерозривність або чітка послідовність процесів виробництва, передачі та споживання послуг, неможливість компенсації послуг, що не отримано споживачем у певний період часу, за рахунок більш інтенсивного надання їх в інший період.

Зміст та причини виникнення організаційно-економічних особливостей підприємств сфери життєзабезпечення розкрито в табл. 1.

Організаційно-економічні особливості підприємств сфери життєзабезпечення

Зміст	Причина виникнення
Різноманітність форм власності підприємств, що надають житлово-комунальні послуги	Законодавство України не обмежує можливість надання житлово-комунальних послуг залежно від форм власності підприємств сфери життєзабезпечення
Обмеженість прав власності на інженерні комунікації	Основні інженерні комунікації знаходяться в комунальній або загальнодержавній власності
Високий ступінь монополізації діяльності підприємств сфери життєзабезпечення	Велика кількість мережевих споруд комунальної інфраструктури і пряма прив'язка до споживачів житлово-комунальних послуг обумовлює неефективність їх надання декількома постачальниками
Контрольовані державою доходи підприємств	Через систему ціно-, тарифоутворення і нормування контролю послуг
Нееластичність попиту на житлово-комунальні послуги	Неможливість споживачів відмовитися від споживання послуг на тривалий термін
Висока енергомісткість виробництва та надання житлово-комунальних послуг	Значна залежність від кон'юнктури енергоринку та національної тарифної політики

Зазначені особливості підприємств сфери життєзабезпечення обумовлюють підходи до впровадження інновацій та залучення інвестицій для реалізації інфраструктурних проектів у рамках міських агломерацій. Залучення інвестиційних ресурсів для реалізації інфраструктурних проектів виступає важливим завданням органів місцевого самоврядування, оскільки розвиток інфраструктури серйозно впливає на динаміку розвитку міста і рівень його конкурентоспроможності. При цьому необхідно враховувати те, що наразі комунальна інфраструктура українських міст і агломерацій характеризується зношеністю мереж, їх аварійним станом, наявністю збоїв в енерго- і водопостачанні, відсутністю необхідних площ для виробничого і житлового будівництва, високим рівнем енергомісткості виробництва та надання комунальних послуг.

Інфраструктурні проекти в рамках міських агломерацій здійснюються на засадах економічної взаємодії між територіальними громадами. Відповідно до законодавства, економічна взаємодія між територіальними громадами може здійснюватися у формі співробітництва та партнерства з дотриманням відповідних принципів (добровільності взаємних стосунків, тривалості в часі та визначеності в просторі, економічної взаємної вигоди, взаємного обміну ресурсами, можливості делегування повноважень) [6].

Важливою умовою реалізації інфраструктурних проектів є наявність фінансового забезпечення. При цьому основними джерелами фінансування є:

- власні кошти комунальних підприємств, одержувані за рахунок тарифів;
- кошти державного бюджету та місцевих бюджетів розвитку;
- кошти приватних інвесторів, які залучаються шляхом державно-приватного партнерства.

Що стосується тарифу як джерела фінансування інвестицій в комунальну інфраструктуру, то необхідно констатувати, що в умовах постійно зростаючої вартості сировинних та паливно-енергетичних ресурсів для виробництва і транспортування житлово-комунальних послуг, а також їх відповідного дорожчання протягом останніх років поспіль (рис. 1) в Україні спостерігається доволі низький рівень платіжної дисципліни.

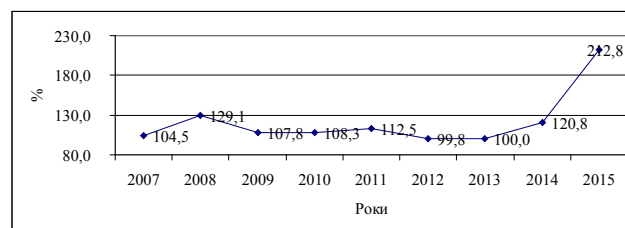

Рис. 1. Індекс споживчих цін на житло, воду, електроенергію, газ та інші види палива в Україні (у %, грудень до грудня попереднього року)

Джерело: складено на основі [13]

Так, згідно з даними Державної служби статистики України, на кінець грудня 2015 р. заборгованість населення за житлово-комунальні послуги склала 8 829,1 млн. грн. [13]. У січні-грудні 2015 р. населенням України

сплачено за житлово-комунальні послуги 95,4% нарахованих за цей період сум.

Слід також зазначити, що в більшості міст України не досягнуто стовідсоткового відшкодування тарифами фактичної собівартості послуг. За даними Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, на 01.01.2016 р. лише фактична собівартість послуги теплопостачання відшкодована тарифами в більшості міст [14]. Водночас собівартість послуги водопостачання відшкодована тарифами по всіх категоріях споживачів (населення, комерційні споживачі) лише в п'яти містах, а за послугою утримання будинків і прибудинкових територій стовідсоткове відшкодування собівартості послуги затвердженими тарифами досягнуто лише в семи містах.

У таких умовах господарювання підприємства сфери життєзабезпечення об'єктивно потребують державної підтримки. Це стосується питань відшкодування різниці між розміром ціни (тарифу) на житлово-комунальні послуги, що затверджувалися або погоджувалися рішенням органу місцевого самоврядування, та розміром економічно обґрунтованих витрат на їх виробництво для забезпечення беззбитковості діяльності підприємств сфери життєзабезпечення. Крім того, необхідно забезпечити співпрацю і встановлення партнерських взаємовідносин держави (в особі Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України і профільних комітетів Верховної Ради України), органів місцевого самоврядування, суб'єктів господарювання (підприємств, що надають житлово-комунальні послуги, і підприємств – постачальників ресурсів), міжнародних фінансових організацій і банківських установ. Результатом зазначеного співробітництва може стати реалізація проектів розвитку міської комунальної інфраструктури, включаючи ресурсозберігаючі та енергоефективні технології.

Щодо надання державної фінансової підтримки впровадження інноваційних механізмів розвитку та сприяння процесу модернізації міської інженерної інфраструктури на основі сучасних технологій і матеріалів, то необхідно зазначити, що продовження фінансування реформ децентралізації та енергоефективності виступає важливим бюджетним пріоритетом 2016 р. Загалом, у Державному бюджеті України на 2016 р. (з урахуванням загальнодержавних витрат) Міністерству регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального

господарства України передбачені видатки у сумі 5,8 млрд. грн. [15]. Вони розподілені таким чином: 65% – для державного фонду регіонального розвитку, 17% – на субвенцію з держбюджету місцевим бюджетам на формування та розвиток інфраструктури 159 об'єднаних територіальних громад, 12% – на реалізацію Державної цільової економічної програми енергоефективності на 2010–2016 рр. та фінансування державних житлових програм.

Що стосується коштів місцевих бюджетів розвитку, то, незважаючи на зміни в законодавстві, що стосуються розширення дохідної бази місцевих бюджетів, реального збільшення загального фонду бюджету в 2015 р. досягнуто не було, що обумовлено високим рівнем базової інфляції і базового індексу споживчих цін. Водночас із спеціального фонду, який формує бюджет розвитку, було переведено до загального фонду низку податків. У результаті реальна дохідна база місцевих бюджетів, перерахована через інфляцію, була нижчою, ніж у 2014 р. [16, с. 96–97], тому має сенс розширення дохідної бази місцевих бюджетів здійснювати за рахунок неподаткових джерел, пов'язаних із орендою та приватизацією нерухомого майна, що знаходиться в комунальній власності.

В умовах хронічної недостатності бюджетних коштів на перший план постає залучення позабюджетних джерел фінансування реалізації інфраструктурних проектів у сфері життєзабезпечення, серед яких пріоритет належить міжнародним фінансовим організаціям. У зв'язку з цим 3 лютого 2016 р. Верховна Рада України ратифікувала Фінансову угоду (проект «Програма розвитку муніципальної інфраструктури України») між Україною та Європейським інвестиційним банком. Згідно із зазначеною угодою, Європейським інвестиційним банком буде надано кредит в обсязі 400 млн. євро для реалізації державних інфраструктурних проектів у середніх і великих містах України.

Залучення коштів приватних інвесторів для реалізації інфраструктурних проектів у рамках міських агломерацій на принципах державно-приватного партнерства має особливості. Вони пов'язані з тим, що чинне законодавство про державно-приватне партнерство потребує вдосконалення. Зокрема, це стосується того, в яких формах повинно здійснюватися державно-приватне партнерство, які координаційні органи необхідно сформувати, за якими принципами консолідується ресурси, як застосовується процедура дер-

жавних закупівель та враховуються інтереси учасників. У процесі розробки та реалізації проектів державно-приватного партнерства доцільно дотримання як загальних принципів (цілеспрямованості, системності, комплексності, наявності зворотного зв'язку), так і спеціальних (збалансованості за ресурсами, узгодженості за виконавцями і термінам). При обґрунтуванні проектів необхідно здійснювати їх оцінку в трьох аспектах: технологічному (надійність і якість послуг); соціальному (доступність послуг для споживача); фінансовому (джерела фінансування). Також визначаються можливості управління техніко-технологічними, екологічними, законодавчими, соціальними, фінансовими ризиками, які можуть виникнути при реалізації проекту. Крім того, розраховується очікувана бюджетна, комерційна і соціальна ефективність проектів державно-приватного партнерства.

Залученню приватних інвестицій у розвиток сфери життєзабезпечення сприяє підвищення інвестиційної лояльності органів місцевого самоврядування для соціально відповідального бізнесу, що діє на території агломерації. Інструментами інвестиційної лояльності органів місцевої влади виступають встановлення податкових пільг для підприємств, які здійснюють соціальні інвестиції та фінансують реалізацію проектів інноваційного розвитку у сфері життєзабезпечення міських агломерацій.

Таким чином, виявлені технологічні та організаційно-економічні особливості комунальних підприємств, переваги міських агломерацій щодо концентрації ресурсів та оцінка джерел фінансування проектів дадуть змогу підвищити обґрунтованість інноваційно-інвестиційних рішень щодо розвитку сфери життєзабезпечення в рамках міських агломерацій.

Висновки з цього дослідження. На розвиток сфери життєзабезпечення в рамках міських агломерацій впливають як технологічні та організаційні особливості комунальних підприємств, що надають житлово-комунальні послуги, так і можливості скористатися агломеративним ефектом за рахунок високої концентрації ресурсів, які розташовані на території агломерації. Зазначені особливості та

можливості необхідно враховувати при впровадженні інновацій та залученні інвестицій у сферу життєзабезпечення великих міст та агломерацій.

Комунальна інфраструктура є важливою складовою частиною сфери життєзабезпечення. Інфраструктурні проекти реалізуються на засадах співробітництва або партнерства територіальних громад у рамках міських агломерацій. Джерелами фінансування проектів розвитку інфраструктури у сфері життєзабезпечення є: власні кошти комунальних підприємств (тариф); кошти державного та місцевого бюджетів; кошти приватних інвесторів.

В умовах постійного зростання цін на енергоносії та незадовільної платіжної дисципліни споживачів тариф не відшкодовує фактичну собівартість наданих житлово-комунальних послуг. Це не дає змоги інвестувати власні кошти підприємств сфери життєзабезпечення в реалізацію проектів їх інноваційного розвитку. За рахунок коштів державного бюджету фінансуються цільові програми, пов'язані з модернізацією комунальної інфраструктури об'єднаних територіальних громад у рамках децентралізації влади та впровадження енергоефективних технологій. Зміни у структурі податкових джерел місцевих бюджетів у зв'язку із децентралізацією влади призвели лише до номінального збільшення загального фонду та зменшення спеціального фонду, який є головним джерелом інвестування проектів міського розвитку.

Для залучення коштів приватних інвесторів з метою реалізації інфраструктурних проектів у рамках міських агломерацій доцільно використання механізмів державно-приватного партнерства. При цьому необхідно дотримуватися загальних та спеціальних принципів, здійснювати технологічну, соціальну та фінансову оцінку проекту, визначати ризики та розраховувати очікувану ефективність.

Подальших досліджень потребують питання пошуку додаткових джерел фінансування інвестиційних проектів інноваційного розвитку у сфері життєзабезпечення міських агломерацій на підставі адаптації зарубіжного досвіду.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року : Постанова Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2014 р. № 385 // Офіційний вісник України. – 2014. – № 70. – Ст. 1966.
2. Територіальний розвиток в Україні: розвиток агломерацій та субрегіонів / Агентство США з міжнародного розвитку (USAID) в рамках Проекту «Локальні інвестиції та національна конкурентоспроможність» (USAID ЛІНК). – К., 2012. – 132 с.

3. Hans R.A. Koster Agglomeration, commuting costs, and the internal structure of cities / R.A. Koster Hans, J. Rouwendal // *Regional Science and Urban Economics*. – 2013. – № 43. – P. 352–366.
4. Олейник В. Развитие городских агломераций на современном этапе в Украине / В. Олейник, В. Тодоров // *Часопис соціально-економічної географії*. – 2014. – Вип. 17(2). – С. 100–102.
5. Тищенко О.П. Ресурсний потенціал міських агломерацій: проблеми ефективного управління / О.П. Тищенко, Н.В. Присяжнюк // *Економічний часопис-XXI*. – 2013. – № 9/10(2). – С. 3–6.
6. Развитие міжмуниципального співробітництва: вітчизняний та зарубіжний досвід / Під ред. В.В. Толкова-нова. – К. : Крамар, 2011. – 361 с.
7. *Ukraine on the Road to Europe* / Editors L. Hoffmann, F. Möllers. – Heidelberg – Berlin – NewYork: A Springer-Verlag Company «Physica-Verlag», 2001. – 343 p.
8. Annez P.C. Urban Infrastructure Finance from Private Operators: What have we Learned from Recent Experience? / P.C. Annez // *World Bank Policy Research Working Paper 4045*. – 2006. – November. – 30 p.
9. Горчакова І.А. Інвестування інноваційного розвитку підприємств житлово-комунального господарства / І.А. Горчакова, О.С. Чепурко // *Бізнес Інформ*. – 2012. – № 8. – С. 26–28.
10. Мороз Е.Г. Шляхи та способи активізації інноваційно-інвестиційного розвитку підприємств сфери водопровідно-каналізаційного господарства України / Е.Г. Мороз // *Економіст*. – 2014. – № 3. – С. 42–45.
11. Мызникова М. Жизнеспособность системы теплообеспечения как условие устойчивого развития города / М. Мызникова, Я. Ляшок, Л. Бражникова // *Устойчивое развитие*. – 2013. – № 7. – С. 67–71.
12. Рогов В.Ю. Институциональные аспекты энергосберегающих инвестиций и тарифообразования в жилищно-коммунальном хозяйстве / В.Ю. Рогов // *Известия ИГЭА*. – 2014. – № 4(96). – С. 80–90.
13. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
14. Офіційний сайт Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minregion.gov.ua/index.php?category=tp-stat>.
15. Про Державний бюджет України на 2016 рік : Закон України від 25 грудня 2015 р. № 928-VIII // Офіційний вісник України. – 2016. – № 2. – Ст. 59.
16. Економіко-правові проблеми розвитку великих міст та агломерацій в Україні : [монографія] / С.В. Богачов, М.В. Мельникова, В.А. Устименко [та ін.]. – Харків : НТМТ, 2015. – 247 с.